

ԱՆՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Բանասիրական
ֆակուլտետի մագիստրատուրայի 2-րդ կուրսի ուսանողուհի
ՀՏԴ 821.19.0

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԹԵՄԱՆ Մ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ «ՃԱԿԱՏԱԳՐՈՎ
ԴԱՏԱՊԱՐՏՎԱԾՆԵՐԸ» ՎԵՊՈՒՄ

Բանալի բառեր. պատերազմ, ժողովուրդ, զինվոր, ճակատագիր, դատապարտված, կամք, հաղթանակ:

Ключевые слова. война, народ, воин, судьба, осужденный, воля, победа.

Key words. war, folk, soldier, fate, doomed, will, victory.

Մկրտիչ Սարգսյանի վիպագրության մեջ ինքնատիպ կառույց է պատերազմ-հայրենիք-ժողովուրդ եռանկյունին: Իր «Խաղաղություն պատերազմից առաջ» վեպում, տալով պատերազմական առօրյայով ապրող գյուղի պատկերն, ասել է. «...Չկա մի մեծ կամ փոքր դեպք, եղելություն, որից չցնցվի գյուղը, մարդկայնության զգայնաչափը ցույց չտա ամենաբարձր աստիճանը»:¹ Նույնը կարող ենք ասել նրա բոլոր ստեղծագործությունների, հատկապես վեպերի վերաբերյալ, որոնց մեջ չկա մի տող կամ պարբերություն, ուր հեղինակը մարդկայնության հաղթանակը չհամարի իր ասելիքի հիմնադրույթ:

Հարկ է նշել, որ Մկրտիչ Սարգսյանի վիպագրության միջավայրը տարածվում է հայրենիքից խրամատ, հաճախ ճեղքում սահմանագիծը և հայտնվում թշնամու թիկունքում: Այս ամենը հիմք են հանդիսանում համապատասխան սյուժետային զարգացումների համար, որտեղ հեղինակը իր կերպարներին բնութագրելու համար չի կառչում իր կերտած մյուս հերոսներից, դեռ ավելին, նրա բերած կերպարներն առանձին-առանձին ցույց են տալիս իրենց հանձնառությունը՝ գրողի ամենատես հսկողության ներքո՝ չփոխելով վեպերում առաջ քաշված գաղափարների նախագծած սկզբունքները: Ուշագրավ է, որ իր հերոսների ճակատագրերը պատերազմական առօրյայում միահյուսելով՝ հեղինակը նրանց չի «տարրալուծում» ամբողջի մեջ, սակայն իր կերպարների նկատմամբ ցուցաբերում է ամբողջին ուղղված որոշակի վերաբերմունք, այն է՝ Մկրտիչ Սարգսյանի համար կապ չունի, թե իր հերոսը սովորական գյուղացի է,

¹ Սարգսյան Մ. Դ., Խաղաղություն պատերազմից առաջ, Չմակարդվող արյուն, Եր., Խորհրդ. գրող, 1989, էջ 204:

ուսուցիչ, թե՛ հայ, այլազգի է, երիտասարդ, թե տարիքն առած, անգամ կին է, թե տղամարդ, չէ՛ որ նրանք բոլորը հեղինակի պատկերմամբ կանգնում են մի դատաստանի առջև, որտեղ գլխավորը հայրենասիրությունն է. չէ՛ որ «հայրենիքը թանկ է սեփական կյանքից»,² սակայն նորագույն շրջանի գրականությունն բերած իր «ճակատագրով դատապարտվածներին» հեղինակը չի մոռանում հաճախ արդարացնել՝ առավել սրելով «պատճառով»-ի ու «հարկադրված»-ի և «կամք»-ի ու «սառնասրտության» միջև ծավալվող հավերժական բանավեճը: Արձակագիրը «Խաղաղություն պատերազմից առաջ» վեպում հավաստիացնում է. «Եվ չնայած մեր ժողովրդի հոգևոր և բարոյական հզոր կերտվածքին՝ պատերազմն արեց իրենը. քանդեց ընտանիքներ, ապականեց սրբություններ»,³ իսկ «Զմակարդվող արյուն» վեպում նա արդեն բերում է ամուսնուն թշնամու հետ դավաճանած տանտիրուհու կերպարը, որը կորցրել է երեխաներն, լուր չունի ամուսնուց, սակայն ամեն գնով պահում է իր կյանքը՝ հետագայում կրկին մայրանալու բնական փափագով: Արձակագիրը բերում է նրա անկեղծ արդարացումը. «...Ես իմ մտքում անգամ չեմ դավաճանել ամուսնուս... Ես մեռել եմ նրանց անկողնում, ես անաղարտ եմ պահել իմ սերը»:⁴ Անհերքելի է այն ճշմարտությունը, որ արձակագիրն իր «դատապարտված» հերոսի կողքին է. նրա ցավը կիսողը, չէ՛ որ երբ տանտիրուհուն տանում են հարցաքննության՝ պատժի ենթարկելու սպառնալիքի տակ, Մկրտիչ Սարգսյանն անկեղծանում է. «...Մենք ամոթահար հայացքով ուղեկցում ենք, իսկ նա քայլում է գլուխը բարձր...»: Այստեղ հեղինակը քանդում է խորհրդային կադապարները՝ խաթարելով սովետական քաղաքացու կատարելության հիմնասյուները. արձակագիրն արձագանքում է, որ «քաղաքական կուրությունը անհարիր է սովետական քաղաքացիներին», սակայն փակագծերը բացելը թողնում է իր ընթերցողին, որի մոտ պետք է հարց առաջանա՝ ի՞նչ գնով է երբեմն «սովետական քաղաքացին» կատարել իր մարտական առաջադրանքը, մարդու և մարդկայինի անունից խոսող քաղաքացին մի՞թե իր իսկ ձեռքով խաբիլել է մարդկայնության հիմքերը: Մկրտիչ Սարգսյանի վեպերում հաճախ նկատում ենք, որ գրողը, արդարացում շնորհելով մի շարք անընդունելի և զգալի թվացող դեպքերի՝ օրինակ կնոջ անաղարտության խաթարմանը նրա լուռ համաձայնությամբ, առավել սաստկացրել է պատերազմի զարհուրելի բնավորության պատկերումը: Արձակագիրն իր վեպերում մի

² Նույն տեղում, էջ 231:

³ Նույն տեղում, էջ 215:

⁴ Նույն տեղում, էջ 339:

կողմից ահազանգել է՝ մարդու մեջ մեռնում է մարդն ու մարդկայինը, լուսավորն ու անապականը, իսկ մյուս կողմից էլ նրա բերած պատասխանները աղերսվել են մի հարցի՝ ո՞վ է մեղավոր՝ մահկանացու՞ն, թե՞ մահաբեր պատերազմը: Մկրտիչ Սարգսյանն իր վեպերի գլխավոր խնդիր դարձնելով վերոնշյալ սուբյեկտների բախումը պատերազմ-հայրենիք-ժողովուրդ եռանկյունու զանազան գուգհեռներում՝ տվել է պատերազմի թեմայի առավել համակողմանի և անկողմնակալ ներկայացում:

Պատերազմի բնավորության բացահայտման ճանապարհին պատերազմի բովոյ անցած և իր բերած կերպարներին սերնդակից գրողի մոտ յուրահաստուկ կետվածք է ստացել «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպը, որը, պահելով ազգակցությունը իր համար ակունք հանդիսացող «Կյանքը կրակի տակ» վեպի հետ, բերել է հեղինակի գեղարվեստական մտածողության մշտանորոգ դրսևորումները պատերազմի բնավորությունը բացահայտելուն ուղղված սյուժետային զարգացումներում: Հարկ է նշել, որ «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում հեղինակը բարձրացրել է մի շարք հարցեր, որոնք իրենց օրինակը չունեն ոչ նախորդ, ոչ էլ հաջորդող վեպերում: Այսպես՝ «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում Մկրտիչ Սարգսյանն իր նախասիրած թեմայի ներկայացման միջավայրը տեղափոխում է թշնամու թիկունք՝ այնտեղ հայտնված, քաջագործություններով առանձնացած անմեղալ և մոռացված հերոսներին հարություն տալով:

Լևոն-Զավեն Սյուրմեյանն ասել է. «Ֆիլմ դիտելիս մեզ չի բավարարի միայն ենթագրերն ընթերցելը կամ պարզապես պատմողի ձայնն ունկնդրելը, որ բացատրում է, թե ինչի մասին է ֆիլմը: Մենք ուզում ենք տեսնել, թե դերասաններն ինչպես են խաղում»:⁵ Հաջողված ֆիլմերի կառուցման մեթոդն է ընկած Մկրտիչ Սարգսյանի «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում, որն առանձնանում է կերպարների զարգացման, մարդկային հարաբերությունների ու արարքների պատկերման առանձնահատկություններով: Ազատ Եղիազարյանը «Մարտիկ աշխատավորը» հոդվածում գրել է. «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպը հեղինակի՝ ազատ տարածության մեջ լայն

⁵ Սյուրմեյան Լևոն-Զավեն, Արձակի տեխնիկա. Չափ և խենթություն, Երևան, «Գիտություն» հրատ., 2008, էջ 18:

ընդհանրացումների շուրս գալու առաջին փորձն է»:⁶ Զարմանալի չէ նման գնահատականը, չէ՞ որ վեպը հեղինակի անհատականության և նախասիրության հաստատումն է՝ իր ինքատիպ և անկեղծ կերտվածքով: Վեպում հեղինակը ներկայացրել է Հայրենական պատերազմի ժամանակ գերի ընկած և ֆաշիստական ճամբարում մի շարք «մշակումներից» հետո հայրենասեր ոգին չկորցրած հերոսների ճակատագիրը:

«Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպը բաղկացած է տասնչորս գլուխներից, որոնք հիմնականում սկսվում են հետևյալ նախադասությամբ. «...Իսկ վաշտը բաց տեղանքով շարժվում է առաջ»:⁷ Այն ամեն գլխից առաջ հավաստիացնում է՝ անկախ ցավից, կորուստներից և ժամանակավոր հուսալքություններից, վաշտը շարժվել է, շարժվում է և միշտ կշարժվի առաջ. ինչ էլ լինի, նրանց ճամփան տանում է դեպի անմահացում, իսկ դա նահանջ չէ, այլ անարգել և փառավոր թոփչք: Տողն անչափ ազդեցիկ է. հեղինակն այս տողը դաջում է իր ընթերցողի սրտում. պատահական չէ Վիգեն Խեչումյանի անկեղծ խոստովանությունը. «Ես չգիտեմ մյուս ընթերցողներն ինչպես են հիշում վեպը, բայց իմ հիշողության մեջ մշտապես է մնացել ամբողջը և լիովին՝ առաջին տողը»:⁸

Վեպում Մկրտիչ Սարգսյանը ներկայացնում է զինվորի կյանքը պատերազմի լաբիրինթոսներում. նա տեսնում է գրոհ, առաջխաղացում ու նահանջ, թնդանոթի ոռնոցներ և հաղթանակի ճիչեր, դրա հետ մեկտեղ հեղինակը ներկայացնում է զինվորի հոգին, ով հանգստի պահին սավառնել գիտի, ով սիրում է գնալ, պարուրվել մորը, հայրենի տանն ու սիրած աղջկան: Վեպի ողջ ընթացքում հեղինակը քայլ առ քայլ բացահայտում է պատերազմի նենգ բնավորությունը. հեղինակը համոզված է՝ պատերազմը գիտի, որ գյուղացու կոշտացած ձեռքից խլել է մաճը և տվել հրացանը,⁹ այն մարդու մեջ մոռացրել է քրտինքի գոյությունն ու ուժը, մարդը սկսել է հողի մեջ հայտնագործել միայն արյան գույնն ու համը¹⁰, այն նաև հոգևոր ուժերի ստուգատես է, չէ որ «հոգին պետք է դիմանա թե՛

⁶ Егиазарян Азат, Солдат труженник (о книге “Сержант Каро”), Москва, Дружба народов, 1971, N 8, стр. 279.

⁷ Սարգսյան Մ., Ճակատագրով դատապարտվածներ, Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1967, էջ 305:

⁸ Սարգսյան Մ./Գրողի ճանապարհը (Կենսամատենագրություն) /Կազմողներ՝ Վ. Սարգսյան, Ռ. Ղազարյան, Երևան, «Հայաստան», 2000, էջ 80:

⁹ Սարգսյան Մ., Ճակատագրով դատապարտվածներ, Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1967, էջ 379:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 381:

տանկերի գրոհին, թե՛ գերության շղթաներին, թե՛ բքին ու սառնամանիքին»¹¹: Արգաքանյան Սուրենը իր օրագրում արձանագրում է իրենց հերոսապատումը, նրանք ուղիղ նայում են պատերազմի աչքերի մեջ, հասկանում, որ իրենց մահով նվաճվում է անմահությունը, նրանք կիսում են «նահանջի դառնությունն ու հաղթականի հրճվանքը, մի կում ջուրը, մի կտոր հացը, կես ծխախոտն ու մե՛ծ երազը»: Նրանք մեծ երազն իրենց հոգում ճակատագրին թելադրում են իրենց կամքը, նրանք տանուլ են տվել հողը, բայց անառիկ է մնացել հոգին, որը վերակենդանանում է, վերափոխվում և կոչվում «կյանքի անունից՝ մահին հակակշիռ»¹²:

Անչափ հուզիչ է վերջին մարտից առաջ Ավագյանի և Վահան Չոբանյանի գրույցը. Վահանի սրտից արյուն է կաթում.¹²⁴⁸ զինվորից մնացել են քսանչորսը, բայց մահամերձ Ավագյանը հորդորում է չընկճվել, ²⁴⁸ զինվորը իլել է 2000 թշնամու կյանք.«Ի՞նչ իրավունք ունես քիթդ կախելու, հը...Հերոսների վրա դրոշներ են կախում, ոչ թե արտասուք»¹³: Պատերազմի բովում յուրաքանչյուրն իր հերոսական վախճանն է գտնում. քաղդեկ Ավագյանը գիտակցում էր, որ իրենք հենց սկզբից ճակատագրով դատապարտված են եղել մահվան, սակայն.«կարողացել են մահվան գնով մահվան բերանից փախցնել» անհամությունը:

Արձակագիրը «ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում ներկայացնում է տարբեր ազգության պատկանող անձանց միասնական ուժը. նրանց միավորում է անսահման սերը հայրենի հողի նկատմամբ, բոլորն էլ իրենց կյանքից թանկ են համարում այն հողը, որտեղ բնակվում են իրենց հարազատ մարդիկ: Հարկ է նշել, որ այս մոտեցումը աղերսվում է դեռևս «Կյանքը կրակի տակ» վեպի առաջ քաշած սկզբունքներին:

Ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ «ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում հետաքրքիր կերտվածք է ստանում հայի կերպարը. հեղինակն ահագանգում է.«Հայեր են նրանք. հայեր՝ Հայաստան աշխարհից: Հայեր հայաշեն և հայաշատ վայրերից՝ Լեռնային և Դաշտային Ղարաբաղներից, Հին ու Նոր Նախիջևաններից, Ջավախքից, Թբիլիսիից և Բաքվից, Ղրիմից և Հս. Կովկասից: Ամեն տեղից... »: ¹⁴ Սակայն նրանք ընկել են պատերազմի լարած ծուղակը և ստիպված են կատարել նրա չգրված օրենքները. նրանք ճանապարհին իրավունք չունեն խոսել, երազել անգամ, նրանք վայրկյան առ վայրկյան կռիվ են մղում մտերմիկ հուշերի

¹¹ Նույն տեղում, էջ 424:

¹² Նույն տեղում, էջ 508:

¹³ Նույն տեղում, էջ 519:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 311:

դեմ, սակայն կանչում է հողը. «հայեր են նրանք՝ Հայաստան աշխարհի», չէ՞ որ «քարերի կարոտ կա ռուսական հարթություններում առնականացած հայերի հոգում: Դա հին արյան կամակորությունն է. նորի մեջ միշտ նորոգվող դարավորը, դարավորին եղբայրացած նորը»¹⁵: Արձակագիրը հավաստիացնում է՝ նրանք եկել են պատերազմ և կռվում են՝ «հայավարի ու լեռնավարի», այստեղ է Ավագյանը, ով եկել է սրտի երգով հաղթելու, իսկ Աջնակցի՝ Հարոն իր հետ խրամատ է բերել հայկական թոնրի պես «կույր» կրակ անելու արհեստը, այն գաղթական հայի օջախն է, որը խրամատում զինվորներին կողմից վերանվանվում է «պարտիզանի օջախ» անունով:¹⁶

Մկրտիչ Սարգսյանին հաջողվում է իր վեպում վարպետորեն ներկայացնել ժողովրդի միասնական ուժի ամենագոր իրավունքը, որը պատերազմի օրերին բարձր է անգամ մարդասպան զենքերի կործանարար ուժից. հեղինակը առաջ է քաշում հետաքրքիր համեմատություն, այն է՝ զինվորը նահանջել կարող է, բայց, ի տարբերություն զինվորի, ո՞ւր պիտի նահանջի հողի մասը կազմող ժողովուրդը, չէ՞ որ «ոչ մի ուժ նրան հողից պոկել չի կարող»¹⁷: Արձակագիրը իմաստուն ծերունու շուքերով հնչեցնում է իրենց հաղթանակի գլխավոր գործոններից մեկը՝ ժողովրդի միասնական ուժը, որը պատերազմում չի գատվում զինվորից, որը խառնվում, մերվում է բանակին:¹⁸

Հարկ է նշել, որ ինչպես հեղինակի գրեթե բոլոր արձակ գործերում, «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում ևս առկա է բնությունը պատերազմական գործողություններին հակադրելու ավանդույթը: «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում հետաքրքիր կերպարային կերտվածք է ստացել բնությունը, որը նույնպես «մասնակցում է» պատերազմին, որը նույնպես ապրում է վախ ու սարսափ, որին նույնպես խոշտանգում են. հեղինակի նուրբ գգայարանները ամբողջությամբ կլանում են ոչ բոլորի լսելիքին հասանելի ձայները և դրանք ստանում դրանք առարկայական մարմնավորում: «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում հետաքրքիր կերպարներ են լույսից վախեցող ձայնը, լռությունը, որին չի հաջողվում թաքնվել պատերազմից, որից ամեն առավոտ մի «գնդակ է ստանում ճակատին, թավալվում՝ խոնչալով ու ոռնալով»¹⁹, գլխատված

¹⁵ Նույն տեղում:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 394:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 408:

¹⁸ Նույն տեղում:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 369:

անտառը, վերքերից հառաչող հողը, լույսը, որը սովորականի պես մեղմիկ չի ահագանգում իր գալուստը, մենք նրան տեսնում ենք «կուչ ու ձիգ գալիս, այն մեծանում-մեծանում է և... «պայթում շլացուցիչ», նա անչափ շփոթված է, հեղինակն ահագանգում է.«Հետո գլուխը կորցրած լույսը վերագտնում է իրեն», ²⁰ իսկ անձրևը պատերազմի օրերին այցելում է միշտ խորիմաստ և հարազատ հնչյուններ շուրթերին.նա զինվորների սաղավարտներին չարաճճի երգ է նվագում. «խշշում է սաղավարտին. հի՛ շշշի բ, հի՛ շշշի բ »: Մկրտիչ Սարգսյանի ընթերցողը վեպում տեսնում է նաև «Մահվանը»՝ զինվորի առջև գլորվելիս, նա... «կառչում է փշից, սավառնում է գլխավերևում, դարանում է ճանապարհին»²¹, հարկ է նշել որ Մահվանը հեղինակը «դեր էր տալու» իր՝ 1999 թվականին տպագրված Արցախյան պատերազմի թեմայով գրված «Դարավերջի հայր» վեպում.«...Մահը ամեն վայրկյան անպատիժ շրջում, շնչում էր դեմքիս, քանի անգամ ասես ձեռ առնելով, մի անգամ տարավ շինելիս փեշը, բեկորահարեց և տարավ երկարաճիտ կոշիկիս տակը, թվաց, թե հարվածեց վզակոթիս, բայց հրվածն իր վրա ընդունեց սաղավարտս, որից պողպատե փերթեր պոկեց»:²² «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում նաև տեսնում ենք, որ՝ հուսահատ է անգամ հեղինակին անչափ սիրելի բարեկամը՝ «աշխարհին կարոտած» արևը, որին տեսնելիս արձակագիրն անսահման սիով բացկանչում է՝ Բարև, բարի արև..., և իսկապես, եթե զինվորի աչքերը տեսնում են արևը, ողջագուրվում նրա հետ, ուրեմն... կյանքը շարունակվում է՝ պատերազմին հակառակ, ուստի հեղինակի՝ արևին ուղղված ամեն մի բարևը մարդկային հոգու կողմից ուղարկվող անվրեպ գնդակն է պատերազմի սրտին, ուշադրության է արժանի այն գամանքը, որ «Որոշել եմ սպանել պատերազմը» վիպակում նույնպես ներկայություն է այդքան սիրելի Արևը, ով «լուսաղեմին, պարտաճանաչ բրիգադիի նման, կատարածու աքաղաղների կանչով, մարդկանց արթնացնում և տանում է աշխատանքի»:²³ Հարկ է նշաել, որ «Դարավերջի հայր» վեպում հեղինակը կրկին խաղարկելու էր իր այնքան թանկ «բարեկամի» ներկայությունը: Այսպես՝ գլխավոր հերոսի՝ Արամազդի կնոջ զգուշացմանը, թե «գարնան արևը կարող է խարդախել», հեղինակը բերում է իր անկեղծ համոզմունքը.«...Արևը խարդախել չի կարող...»,²⁴ ասվածից պարզ է

²⁰ Նույն տեղում, էջ 307:

²¹ Նույն տեղում, էջ 310:

²² Սարգսյան Մ., Դարավերջի հայր, Եր., Հայաստան, 1999, էջ 122:

²³ Սարգսյան Մ., Զինվորներ և սիրահարներ, Եր., «Հայաստան» հրատ., 1969, էջ 9:

²⁴ Սարգսյան Մ., Դարավերջի հայր, Եր., Հայաստան, 1999, էջ 3:

դառնում, որ նա դեռ չէր մոռացել իր հին բարեկամին՝ Արևին, ով պատերազմի տարիների իր անդավաճան հուսատուն էր եղել: Վեպում նկարագրված է դաժան պատերազմը, և նույնքան իրական են հերոսները. ընթերցողն ակամա քայլում է նրանց հետ, մասնակցում կոիվների, սիրում, մեռնում ու վերածնվում յուրաքանչյուրի հետ: Թորոս Թորանյանը հավաստիացնում է. «Մկրտիչ Սարգսյանը գիտե գաղտնիքը պատմվածք ու վեպ կառուցելու, անկեղծ է, ընթերցողը կհավատա իրեն»²⁵:

Մկրտիչ Սարգսյանը «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում պատկերել է հայ ժողովրդի հերոսական ոգու անարգել ճախրանքը, վարպետորեն նկարագրում պատերազմի հոգեբանությունը, նրա կերտած կերպարները ցույց են տալիս մահվան ու ճակատագրի անգորությունը վեհ, հայրենասեր անհատների ճանապարհին:

Հարկ է նշել, որ արձակագրի վիպագրությունը պատերազմական առօրյայի և պատերազմի բովն ընկած անհատի հոգեբանական կողմերի համակողմանի բացահայտմանն ուղղված համարձակ քայլ էր Նորագույն շրջանի հայ գրականության մեջ: Հարց է առաջանում՝ ինչո՞ւ... համարձակ: Պատասխանը գտնելու համար անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել Մկրտիչ Սարգսյանի «Հանուն հայ գրքի» վավերագրական պատումին, լայն առումով՝ նրա գեղարվեստական ստեղծագործությանը: Այսպես՝ արձակագիրը եղել է «Հայաստան» հրատարակչության տնօրեն և բազմաթիվ գրքերի տպագրության ճանապարհին հաճախ է զգացել կոմունիստական գաղափարախոսության քննության առաջադրած խոչընդոտների հաղթահարման դժվարությունները: Հրատարակիչն այստեղ նշել է բազմաթիվ օրինակներից մեկը. Խաժակ Գյուլնազարյանի «Ինչ-որ տեղ վերջանում է հորիզոնը» վեպի տպագրության ժամանակ խնդիրներ են առաջացել, քանզի այնտեղ պատկերված է եղել գերի ընկած խորհրդային զինվորի տառապանքները: Մկրտիչ Սարգսյանն այս առթով խոստովանել է, որ «գրքի տպագրության հետ կապված տառապանքները քիչ մնաց գերեզման տանեին հեղինակին»²⁶. «Երկրի «հանճարեղ» առաջնորդը գերվելը համարում էր դավաճանություն, պատիժ հասնում էր ոչ միայն գերյալին, այլև նրա ընտանիքին, որի հարազատը դժբախտություն էր ունեցել գերի ընկնելու և «դավաճան» դառնալու»:²⁷ Ուշագրավ է այն

²⁵ Սարգսյան Մկրտիչ-Գրողի ճանապարհը (Կենսամատենագրություն) /Կազմողներ՝ Վ. Սարգսյան, Ռ. Ղազարյան, Երևան, «Հայաստան», 2000, էջ 64:

²⁶ Սարգսյան, Ս., Դ., Ինքնատիպ խոսք(Անտիպ երկերի ժողովածու), հ IV, Եր., «Հայաստան» հրատ., 2005, էջ 232:

²⁷ Տե՛ս՝ նույն տեղում:

հանգամանքը, որ Խաժակ Գյուլնազարյանի՝ 1966 թվականին տպագրված «Ինչ-որ տեղ վերջանում է հորիզոնը» վեպի տպագրությունից մեկ տարի անց Մկրտիչ Սարգսյանը տպագրել է իր «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպը: Նա այդ քայլով մարտահրավեր է նետել ժամանակի գրաքննությանը, չէ՞ որ գերի ընկած անհատները հերոսության դափնիների են արժանացել արձակագրի պատկերած վեպի սյուժետային զարգացումներում: Հարկ է նշել, որ գերի ընկած հերոսների ճակատագրերը հեղինակը պատկերել է դեռևս իր փոքր ծավալի արձակ գործերում, ուշագրավ է այն, որ 1962 թվականին տպագրված «Խնդրում եմ չմոռանալ» պատմվածքի հերոս N 615-ին նա արդար դատավճռով ոչ միայն վերադարձրել է անունը՝ Վարդույան, այլ նաև նրա շուրթերով համարձակորեն իր ժամանակներում հնչեցրել է իր արդարացի հրաման-հորդորը: «Խնդրում եմ ձեզ նունպես չմոռանալ, որպեսզի հատուկ գոյական անուններն այլևս չվերածվեն հասարակ թվականների... Խնդրում եմ, նույնիսկ հրամայում չմոռանալ»:²⁸

Հավելենք, որ Հայրենական մեծ պատերազմի վերաբերյալ պատմության մեջ արձանագրված վիճակագրական տվյալները, կործանված ինքնաթիռների, օգտագործված զինամթերքի քանակը, մարդկային զոհերը չեն կարող ամբողջությամբ ներկայացնել պատերազմի «սարսափազդու բնավորությունը», նրա ազդեցությունը ամեն մի մարդու կյանքում անհատապես: Այս առումով 60-70-ական թվականների գրականության մեջ պատերազմական արձակը ուշադրության է արժանի իր առաջ քաշած հարցադրումներով և պատերազմական կյանքի գեղարվեստական պատկերման յուրահատկություններով: Այս առումով իր կարևորությունն ունի պատերազմի բովոյվ անցած գրողի ծավալուն արձակը, չէ՞ որ նրա վեպերում դեպքերը զարգանում են հայրենի տնից ու ընտանիքից մինչև խրամատ՝ բացահայտելով ոչ միայն պատերազմի «մագիլներում» հայտնված անհատների «դատապարտված» ճակատագրերը, այլ նաև պատերազմի՝ գրված ու չգրված օրենքներով պայմանավորված բնավորությունը:

Ա. Սարգսյան

**Պատերազմի թեման Մ. Սարգսյանի «Ճակատագրով
դատապարտվածները» վեպում
Ամփոփում**

Հոդվածում բացահայտվում են Մ. Սարգսյանի «Ճակատագրով դատապարտվածները» վեպում ինքատիպ կերտվածք ստացած

²⁸ Սարգսյան Մ., Դ., Կյանքը կրակի տակ, Եր., Հայպետհրատ, 1963, էջ 78:

պատերազմ-հայրենիք-ժողովուրդ եռանկյունին, պատերազմի հոգեբանությունը և չգրված օրենքերը, որոնք ստապում են ճակատայինների սիրել, կարոտել և կատարել մարտական առաջադրանքը... կյանքի գնով:

А. Саргсян

Тема войны в романе М. Саргсяна “Осужденные судьбой”

Резюме

В статье исследовании раскрывается получивший своеобразное воплощение в романе М.Саргсяна «Осужденные судьбой»треугольник: война-родина-народ, психология войны и неписанные законы, которые заставляют фронт любить, скучать и выполнять военные задачи...ценой жизни.

A. Sargsyan

The topic of war in M. Sargsyan’s novel “Fatelly doomed”

Summary

The Research shows original crated triangle war-homeland-people in M. Sargsyan’s “Fatelly doomed”, as well as the psychology of war and unwritten rules, which make frontal love, miss and complete combat mission With the life price.